

HALVENNETTU TYÖ

ANU SUORANTA

Halvennettu työ

*Pätkätyö ja sukupuoli sopimusyhteiskuntaa
edeltävissä työmarkkinakäytännöissä*

VASTAPAINO
2009

2. painos

© Vastapaino, Tekijä

ISBN 978-951-768-244-2

GUMMERUS KIRJAPAINO OY
Jyväskylä 2009

Osuuskunta Vastapaino
Yliopistonkatu 60 A
33100 Tampere
www.vastapaino.fi

SISÄLTÖ

KIITOKSET	7
1. KESTÄMÄTÖN NORMAALITYÖ	11
2. SÄÄNNÖLLISEN EPÄSÄÄNNÖLLINEN VAJAA KATKOTYÖ	35
3. NAISET TÖIHIN	49
4. SAMAPALKKAISUUDESTA PALKKAHIERARKIAAN	85
5. KOLLEKTIIVISESTI SÄÄNNELTY YKSILÖLLINEN TYÖSUHDE	125
6. TYÖURAN MITTAINEN TOISTUVA SUORITUS	165
7. AJAN HINTA	213
8. TYÖVOIMA, KASVU JA SUKUPUOLI	253
9. TULEVAISUUS OLI ENNEN MEITÄ?	273
LÄHTEET JA LIITE.	281

KIIITOKSET

Työn esitarkastaja Merja Kinnunen totesi lausunnossaan: ”Tekstistä tunnistaa tekijän vahvan läsnäolon ja sellaisen tutkijan eetoksen, joka haluaa vaikuttaa tutkimustiedon keinoin myös yhteiskunnallisiin käytäntöihin”. Kiitokset Merja Kinnuselle ja Kari Teräkselle tämän eetoksen arvostamisesta ja ammattitaitoisesti laadituista esitarkastuslausunnoista, jotka antoivat aihetta hymyyn mutta myös välineitä kehittää lopullista työtä.

Työn eetoksen löytäminen oli prosessi. Epäily teoriaan ja käytännön – tutkimuksen ja työelämän muutokseen vaikuttamisen – kohtaanto-ongelmasta söi naista pitkään. Sillä hetkellä, kun ymmärsin mieltää työläiset työntekijöiksi ja tunnistin sukupuolen keskeiseksi työmarkkinajäsennykseksi, käsitin menneisyyden ja nykyisyyden suhteesta jotain keskeistä. Vilkaissu 2000-luvun päätöksityöelämään riitti oivallukseen, että menneisyys on pelottavalla tavalla läsnä. Tulevaa mennyttä tehdään nyt ja sen suunnasta on syytä kamppailla sekä tutkimuksen että muun yhteiskuntapolitiikan keinoin.

Oivaltamiini ovat oleellisesti vaikuttaneet työni ohjaajat Jorma Kalela ja Pauli Kettunen. Jorman ohjaus on kannustanut rohkeisiin yleistyksiin. Paulin ”juolahti vaan mieleen” -huomautukset ja ”voisiko tätä ajatella toisin” -mietelmät ovat pakottaneet ajattelemaan yhä uudelleen ja yhä tarkemmin. Kiitän molempia lämpimästi ohjauksesta ja debatoinnista, joskus myrskyisistäkin. Myrskyistä

huolimatta on kuultu, kuunneltu ja ymmärretty. Myrskyn tauotua on aika usein myös hymyilty.

Tutkijakollegani ja ystävääni Kirsi Mäkeä kiitän Rääkkylässä viettämistämme tutkimustyöleireistä. Ne ovat olleet tehokkaita, kannustavia ja rentouttavia. Ystävääni, JHL:n lakimies Riikka Tella kiitän käsikirjoitukseni lukemisesta ja kannustavasta palautteesta vaiheessa, jossa usko työn merkityksellisyydestä horjui. Tutkijakollegaani ja ystävääni Johanna Valeniusta kiitän sekä tarpeellisesta ja tarpeettomasta, mutta aina reaktiivisesta, viestinnästä.

Kollegat ja ystävät ovat menneet vuosien kuluessa sekaisin. Kiitän kaikkia tieteellisistä ja vähemmän tieteellisistä debaateista, ystävyystyöistä ja sekoittumisesta. Tutkimus ei ole aina ollut preferensseissäni ensimmäisenä. Kiitän erityisesti Antti Häkkistä, Anu-Hanna Anttilaa, Hanna Snellmania, Inkeri Ahvenistoa, Joni Krekolaa, Kirsti Lumialaa, Kristiina Kalleista, Maria Lähteenmäkeä, Marjatta Rahikaista, Pirjo Kaihovaaraa, Pirjo Markkolaa, Tapio Bergholmia, Tiina Kaarelaa ja Veli-Pekka Leppästä toistuvista muistutuksista vuosien varrella siitä, että ”muun yhteiskunnallisen vaikuttamisen salliessa, voisitko tehdä loppuun sen väitöskirjan?”.

Ammattiyhdistysaktiiviteetin lisäksi olen väistellyt tutkimustyötä myös loman varjolla. Kiitän kaikkia kaaosmatkailijoita ja erityisesti Kaaosmatkojen kanta-asiakkaita, ystäviäni Kirsti Saarikoskea, Laura Kansasta, Leena Koskista, Pauliina Shilongoa ja Tuuli Virtasta hauskaista seurasta elämässä niin koti- kuin ulkomaisissa riennoissa.

Kiitän Vastapainoa kirjan julkaisemisesta. Väitöskirja on ollut vireillä säännöllisen epäsäännöllisesti liki vuosikymmenen. Aloitin vuosituhannen lopulla Turun yliopiston tutkijana määräaikaissa työsuhteessa Suomen Akatemian lamaprojektissa. Projektin päätyttyä olen työskennellyt säätiöiden apuraharahoituksella. Kiitoksia Suomen Kulttuurirahastolle, Emil Aaltosen säätiön teollisen kulttuurin rahastolle, Turun yliopistosäätiölle, Työsuojelurahastolle ja Palkansaajasäätiölle. Olen myös työskennellyt pätkätyösuhteissa Historiatieteen tutkijakouluun ja erilaisiin projekteihin. Pisin työsuhteeni on ollut kolme vuotta, lyhin kuukauden mittainen. Apurahakausista pisin on ollut vuosi ja lyhin kaksi kuukautta. Tietotyön sekatyöntekijänä minulla on ollut lukuisia

tuntiopetusmääräyksiä ja toimeentuloa olen hankkinut myös tiedetoimittajana. Olen luennoinut ja opettanut useissa yliopistoissa ja ammattikorkeakoulussa. Töitä olen vuosien varrella tehnyt Työväenliikkeen kirjaston työhuoneessa ja Ratamon työyhteisön tiloissa. Vuodesta 2007 työpaikkani on sijainnut Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksella. Kiitän kirjaston, Ratamon ja yhteiskuntahistorian laitoksen työtovereita yhdessä eletystä ajasta Raija Julkusen sanoin: ”Työelämä – kummallinen sanapari”. Kiitokset myös kaikille käyttämieni arkistojen ja kirjastojen ammattitaitoisille työntekijöille.

Väitöskirjani on ollut telakalla, kun olen ollut pätkätöissä muualla. Viimeisimpänä työskentelin SAK:n projektitutkijana tehden pätkätyöselvityksen ”Työtön, työssä, missä – pätkätyöntekijöiden pakenevat oikeudet” (SAK/Tutkimustieto 2008:4). Selvitystä ja väitöskirjaani suosittelen luettavaksi rinnakkain ja ajatuksella ”oliko tulevaisuus ennen meitä?”.

Väitöskirjaprosessin viimeisinä vuosina työpäivistäni on merkittävän osan haukannut apurahalla työskentelevien sosiaaliturvaa koskeva uudistus. Apurahalla työskenteleville sosiaaliturvan takaava laki astui voimaan vuoden 2009 alussa. Kiitän Tieteentekijöiden liiton sosiaaliturvatyöryhmäämme Eeva Rantalaa, Outi Alanko-Kahiluotoa ja Tuuli Vänskää asiantuntevasta, tuloksellisesta ja hauskaista yhteistyöstä. Me teimme sen!

Väitöstutkimuksen kuluessa pikkuveljeni Kaitsu sekä siskonlapseni Aleks, Mira ja Miikka ovat aikuistuneet. Kiitokset teille tärkeistä retkistä ja hetkistä, erityisesti Degerbyn merellisten kesäiltojen juhlaillallisista. Omistan kirjani Hilman tytöille, sukuni naisille, jotka pitävät aina yhtä.

Helsingin Ruoholahdessa 10.1.2009
Anu Suoranta

1. KESTÄMÄTÖN NORMAALITYÖ

Keskeinen (historian) tutkijalle asetettava vaatimus on sen selvittäminen, mihin tutkija tutkimuksellaan osallistuu. Tutkijan työ on aina, halusi hän sitä tai ei, osa historian yhteiskunnallisen kirjoittamisen prosessia. Tutkijalta perinteisesti edellytetty objektiivisuus on mahdoton asenne. Sen sijaan tutkijan on tunnistettava ja tunnustettava oman tutkimuksensa paikka ja tulostensa mahdolliset seuraukset suhteessa tutkimuksen kohteesta aiemmin esitettyihin, yhteiskunnallisesti vaikuttaviin tulkintoihin. On toisin sanoen otettava etäisyyttä niihin kannanottoihin, joita sekä hänen kritiikkinsä kohteena olevat tulkinnat että hänen niiden tilalle tarjoamansa vaihtoehto tukevat.¹

Tässä tutkimuksessa työsuhteiden historiallisen tarkastelun näkökulma avautuu työelämän ajankohtaisista muutoksista. Suomeen on syntynyt ja synnytetty 2000-luvulla yli satatuhatta uutta työpaikkaa. Uusien paikkojen myötä työllisyysluvut ovat olleet pitkään nousussa. Sama koskee kuitenkin myös kaiken normaaliksi ajatellusta poikkeavaa eli ”epätyypilliseksi” kutsuttua työtä, määräaikaista-, osa-aikaista- ja vuokratyötä sekä niiden eri yhdistelmiä osoittavia lukuja. Työpaikkojen määrän lisäys onkin 1990-luvun laman jälkeen merkinnyt heikkolaatuisen, epävarman ja huonosti palkatun työn teettämisen yleistymistä.² Erityisesti tämä on koskenut naisten, nuorten ja maahanmuuttajien tekemää työtä. Julkisessa

keskustelussa työn heikkoa laatua on lähestytty muunmaassa käsitteillä ”pätkätyö”, ”paskaduuni” ja ”McJob”.³

Yhdysvaltalainen sosiologi Richard Sennett näkee uusien työpaikkojen runsaan synnyn liittyvän työntekijöilleen elinikäisen työpaikan tarjonnan kapitalistisen liikeyrityksen kuolemaan. Sennettin mukaan nyt synnytetty uudet työpaikat – joista tullaan ja mennään tai jotka tulevat ja menevät – muistuttavat nykyään enemmän rautatieasemia kuin kyläyhteisöjä. Ruuhkaiset, katkonaiset ja jatkuvaa liikkuvuutta edellyttävät työsuhteet eivät enää mahdollista työntekijöille ammattitaitoa, taitoa oppia ja kehittyä. Sennettin sanoin ammattitaito lyhenee.⁴ Tämä on osuva kuvaus suomalaisestakin 1990-luvun laman jälkeisestä työmarkkinakehityksestä, mutta sillä on myös heikkoutensa. Sennettin käsitys menneestä pohjaa ajatukseen tähän asti suoraviivaisesti edenneestä kehityksestä.

Ennen, nyt ja kehitys eivät ole yksiselitteisesti yhdensuuntaista liikettä. Tämän tutkimuksen lähtökohtaisena oletuksena on, että Sennettin rautatieaseman metaforalla kuvaamien työsuhteiden syntyä ei tule ajatella pelkästään siitä näkökulmasta, jonka avaa tietyn aikakauden kapitalistisen yrityksen kuolleeksi julistaminen. Hypoteesina on, että samaan aikaan on syntynyt uudelleen työn teettämisen käytäntöjä joiden piirteet ovat olleet olemassa jo aiemmin. Pyrin siis osoittamaan, että *työmarkkinahistoriasta on tunnistettavissa nykyään ”uusliberalistiseksi” nimettyjä työelämän käytäntöjä ja ennen muuta niiden sukupuolisidonnaisuuksia*. Ajatuksena on syventää ymmärrystämme nykyisestä työelämän muutoksesta ja käsitystämme siitä, mikä siinä on vanhaa ja mikä uutta.

ANAKRONISTISTA HISTORIAA

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan työsuhteita ja työelämän sukupuolittuneita käytäntöjä erittelemällä naisvaltaista teollisuutta ja ennen muuta suomalaista tekstiiliteollisuutta.⁵ Eriytynyt huomio kohdistetaan *1920- ja 1930-luvun tekstiiliteollisuustyönantajien pyrkimykseen hallita työsuhteiden ehtoja ja niiden määrittelyä*. Yksinkertaistaen todettuna maailmansotien välisenä aikana työnantajien pyrkimyksenä oli pitää työntekijöiden edustus poissa tai vaihtoehtoisesti integroida se alan tavoitteisiin työmarkkinoiden

ja niillä toimimisen ehtojen määrittelyssä. Kiinnostavaa on, että samanlainen ammattiyhdistysliikkeen roolin hämäryyden tai hämärtämisen piirre näyttäisi toteutuvan hyvinvointivaltioissa globalisoitumisen oloissa. Niissä on käynyt Pauli Kettusen sanoin aiempaa ”vaikeammaksi hahmottaa työelämän suhteiden osapuolia.”⁶

Palkkatyöyhteiskuntaa tehtäessä 1920- ja 1930- luvulla Suomeen syntyi yli 100 000 uutta teollista työpaikkaa. Viimeisenä rauhan vuotena 1938 teollisuudessa työskenteli 214 000 henkeä, joista 86 000 oli naisia. Naistyövoiman kasvuvauhti oli miestyövoimaa nopeampaa. Työvoimaltaan naisvaltaisina oli tekstiiliteollisuus, jossa runsas 80 prosenttia oli naistyöntekijöitä. Tälle alalle myös syntyi maailmansotien välisenä aikana 20 000 uutta työpaikkaa.

*Tässä työssä tutkimuskohteena ovat 1920- ja 1930-luvun, toisin sanoen sopimusyhteiskunnan aikaa edeltäneet, työmarkkinakäytännöt.*⁷ Sopimusyhteiskunnalla tarkoitan sellaista työelämässä noudatettavaa tahtotilaa, jossa työntekijäjärjestöjen ja työnantajan tai työnantajajärjestöjen kesken sovitaan kollektiivisesti, joko alakohtaisesti tai tulopoliittisilla kokonaisratkaisuuilla, työehdoista. Sopimisen kohteena ovat esimerkiksi palkat, työajat, lomat ja muut työsuhteisiin kytkeytyvät edut. Sopimustoiminnan läpimurto tapahtui Suomessa vuosina 1944–1945, ja sopimustoiminta vakiintui vuosina 1946–1947. Tässä tutkimuksessa painopiste on 1930-luvun lamavuosissa ja niitä seuranneessa nousukaudessa. Tutkittavana olevien maailmansotien välisen ajan työnteon järjestämisen tapojen yhtymäkohdat näyttävät kuitenkin ilmeisiltä kollektiivisten suojien haurastumisen ja 2000-luvun heikkolaatuisen työnteon järjestämisen tapojen yleistymisen kanssa.

Maailmansotien välistä aikaa voi luonnehtia toteamalla sen vastakohtaksi kehityksen suunnalle, jota kuvaa Juha Siltalan käyttämä ilmaisu ”hyvinvointivaltion ja palkkatyöläisen kultakausi”.⁸ Kultakautta luonnehtii täystyöllisyyden tavoittelu ja hyvinvointivaltion rakentaminen. Se on konstruktio, joka paikantuu ajallisesti eri maissa eri aikoihin, ja myös Suomessa kultakauden ajoitus on osa ajankohtaista työelämän tutkimuksen debattia. Selvää on se, että Suomi on perässätulija, joka otti kiinni muuta Eurooppaa ja Pohjoismaita. Raija Julkusen sanoin kultakausi, ”se ennen”, johon vertailuja nyt 2000-luvun murroksessa tehdään, kestää ainakin 1980-luvun puoliväliin tai jopa 1990-luvun talouskriisiin saakka.⁹

Kulta-aikaa kuvaa pyrkimys ”sosiaaliseen kansalaisuuteen” ja ”aineelliseen osallisuuteen” valtiosta. Tällöin työntekijöillä oli elinikäinen kiinnitys työpaikkoihin ja työpaikat olivat kansalais- ja sosiaalisten oikeuksien jakopaikkoja. Siltalan luonnehtiman kulta-ajan keskeinen tausta-ajatus on, että työntekoa reunustavat ehdot ja oikeudet muuttuivat sosiaalisiksi oikeuksiksi, eivätkä ne olleet kiinni yksilöllisestä tinkimisvoimasta. Tämän työn kannalta keskeisiä tinkimisvaran tunnistamisen ja kontrastoinnin paikkoja ovat työsuhteen laatu, palkkataso, työaika ja sen osana myös mahdollisuus palkalliseen lomaan.

Nykyisin, 2000-luvulla, on osoittautunut enenevässä määrin hankalaksi ajatella palkkatyötä teollisen modernin ja hyvinvointivaltion kultakauden kategorioita käyttäen. Työnteon käsitteistä ainakin työ, työväestö ja työväenluokka ovat tulleet kiistanalaisiksi.¹⁰ Samalla tavoin, kuin on ongelmallista – ja haasteellista – kuvata nykyistä työelämää hyvinvointivaltion kultakauden käsitteillä, on myös hankalaa jäsentää 1920- ja 1930-luvun työnteon yhteiskuntaa hyvinvointivaltion ja niin sanotun modernin työyhteiskunnan käsitteillä. Työkalut osoittautuvat riittämättömiksi, kun huomaa, että maailmansotien välisen ajan työnteon käsitteitä hallitsevat modernista, säännelystä työyhteiskunnasta poikkeavat sosiaaliset ja taloudelliset rakenteet ja ennen muuta toisenlainen sopimus sukupuolten välisistä suhteista. Sukupuolisopimuksella viittaa sekä piilossa oleviin että selkeästi ilmaistuihin sääntöihin, velvollisuuksiin ja oikeuksiin, jotka kussakin ajassa ja kulttuurissa hallitsevat sukupuolten välistä suhdetta.

Palkkatyöyhteiskunnan rakentamisen historiassa teollista työtä on ajateltu pitkälti normaalina ja säännöllisenä – Sennettin nyt kuolleeksi julistamana – elinikäisenä kokopäiväisenä työnä ja toimeentulona. Oletusta työsuhteiden säännöllisyydestä kuvaa muun muassa se, että työntekijöiden ansiot on aiemmin toistuvasti esitetty keskimääräisinä päivä- tai tuntipalkkoina, jolloin tarkastelun ulkopuolelle on suljettu päivä- tai tuntipalkkojen mahdollinen epäsäännöllisyys ja muut erilaiset työn teettämisen epätyypillisyydet.¹¹ Näin menetellen maailmansotien välisen ajan työsuhteita on tarkasteltu hyvinvointivaltion kultakauden normeilla. Suurteollisuutta koskevassa tutkimuksessa kahdeksan tunnin työpäivään

ja 47 tunti¹² työviikkoon siirtyminen ja sen noudattaminen on usein otettu annettuna.¹³ Ilmeistä onkin, että vuonna 1917 säädetyn kahdeksan tunnin työaikalain ja lainsäädännön ohjaava vaikutus työajan järjestelyihin on ylikorostunut.

Toteutunut työaika, työajan sisältö ja siihen kytkeytyvät reunaehdot ovatkin monin paikoin jääneet työaikalain säätämisen varjoon. Esimerkiksi tekstiilialan työnantajat toki hyväksyivät vuonna 1917 siirtymisen kahdeksan tunnin työaikaan. Työnantajan kannan mukaan suostuminen kahdeksan tunnin työaikaan saattoi kuitenkin tapahtua vain niin, että entisen ansiotason säilyminen edellytti työtehon nousemista. Näiden ehtojen mukaisesti myös suunnattiin jatkossa työsuhteiden järjestämisen tapaa.¹⁴ Pelin julkilausuttu henki oli, että teollisen aikakurin tiukennuksessa työntekijä jousti, ja samalla hänen tuli käyttää ja täyttää työaika entistä tehokkaammin.

Työmarkkinahistorian tutkimuksessa käytetyt käsitteet ovat monesti nojanneet hyvinvointivaltion kultakauden työyhteiskunnan ajattelu- ja toimintatapoihin. Sopimussyhteiskunnan ja hyvinvointivaltion kontekstista katsottuna teollinen palkkatyö on useimmiten mielletty säännölliseksi, kokoaikaiseksi ja elinikäiseksi tai ainakin niitä kohti kulkevaksi. Palkkatyö on ajateltu synonyymiksi ”hyvälle työlle”, joka takaa tekijälleen toimeentulon. Tässä ajateltavassa palkka ja ansiot ovat täysin perustellusti lähenneet käsitteellisesti toisiaan.

Hyvinvointivaltion kultakauden ja sopimussyhteiskunnan palkkatyökäsitteiden käyttö on kuitenkin ongelmallista sopimussyhteiskuntaa edeltävässä työmarkkinakäytännöissä. 1920- ja 1930-luvun palkkatyöyhteiskunnan rakentaminen ei ollut yksiselitteistä niin sanotun normaalin työnteon ja palkkauksen voittokulkua, jota voisi vaivatta eritellä normaalin ja sukupuolettoman palkkatyön tai -työntekijän käsitteillä. *Tässä tutkimuksessa osoittautui välttämättömäksi erottaa neljä niin sanotusta normaalista työstä poikkeavaa, tutkittavana aikana normaaliksi osoittautunutta työsuhteiden tyyppiä.*¹⁵ Työsuhdetyypeillä viitataan tässä yhteydessä sekä työsuhteen virallisiin ehtoihin että laajemmin työnantajan suhtautumiseen työntekijöihin ja työsuhteiden järjestämiseen yrityksessä.

TAISTELEVA HISTORIA

Aatehistorian tutkija Markku Hyrkkäsen ajatusta mukailien historian kirjoittamisen idea on menneisyyden nykyistämässä, jossa menneisyyden asioita tehdään nykyisyydessä merkittäväksi tiedoksi.¹⁶ Tämän tutkimuksen oletuksia on, että työnteon ja sen ehtojen piirteet, jotka vielä hyvinvointivaltion kultakaudella eivät näyttäneet työehtojen kannalta oleelliselta menneisyydeltä tai merkittävältä tiedolta, ovat nyt tulleet ajankohtaisiksi. Vakituinen ja säännöllinen työsuhde ja sen perusteella määräytyvä työaika, loma, palkka ja se, millä perusteella siitä maksetaan ja miten työssä edetään, ovat 2000-luvun työelämässä kyseenalaistuneet. Sopimusyhteiskuntaa edeltävän, 1920- ja 1930-luvun työnteon tavat ja työsuhteiden piirteet ovat tulleet tunnistettavimmaksi, kun ne vertautuvat nykyisen työelämän ja kenties myös tulevaisuuden odotusten ja pelkojen kanssa.

Tämän tutkimuksen kannalta keskeinen ammattiyhdistyshistorian esitys on Heikki Näreikön ja Tenho Takalon tekstiili- ja vaatetustyöväen liiton historia *Säikeistä yhteen* vuodelta 1986. Kyseisestä liittohistoriasta on luettavissa sekä kirjoittamisajankohdan käsitykset ammattiyhdistysliikkeen luonteesta että työsuhteiden muodosta. Keskeinen kritiikkini kohde on ”vastusten kautta voittoon” -ajattelutapa, joka ikuistaa kerran saavutetut voitot ja jossa voitetuksi tulleet työnantajapolitiikan piirteet unohdetaan nykyisyyden kannalta merkityksettöminä. Tämänkaltaista ajattelutapaa folkloristi Seppo Knuutila on kuvannut sattuvasti: ”Näyttäisi siltä että vastustavat ja empivät asenteet uusiin asioihin joutuvat kerronnallisesti koomiseen valoon siinä summatiivisessa tahdissa, jossa uutuus vakiintuu osaksi yksilöllisiä ja yhteisöllisiä elämäkäytäntöjä. Tavalla tai toisella etunsa osoittanut ja siten kehitykseksi tematisoitu muutos perustellaan myös tutkimuksellisesti järjellä, toiminnalla ja taloudella, häviöön tuomittu vastustus dokumentoidaan folklorella.”¹⁷

Taistelevan liittohistorian kirjoittajat eivät tunnista maailmansotien välisen ajan työn teettämisen tavalle ominaista, jatkuvan työaikajoustavuuden tuottamaa sosiaalista ja taloudellista turvatomuutta. Työn järjestämisen politiikka ja sosiaalisen turvan politiikka nähdään toisistaan erillisinä lohkoina. Tekstiilialan ammatti-

yhdistyshistorialle tyypillisen piirteen voikin tulkita projisoivan kirjoittamisajankohtansa työtaistelukysymyksiä ja poliittikalohkojen erillisyyttä myös työsuhteiden historiaan. Tarkastellessaan työsuhteita lähtökohtanaan oman aikansa ideaalituosuhteiden muoto tulevat kirjoittajat samalla antaneeksi ymmärtää, että tekstiiliteollisuuden työsuhteet olivat myös hyvinvointivaltiota edeltävässä ajassa pysyviä ja säännöllisiä tai ainakin niitä kohti kulkevia, niin sanottuja normaaleja työsuhteita.¹⁸

Näreikön ja Takalon tutkimus ilmentää erästä hyvinvointivaltion kultakaudella tehtyjen ammattiyhdistyshistorioiden tapaa tuottaa mennyttä todellisuutta. Sitä kuvaa taisteluhistorian tirkistysaukko.¹⁹ Näin silloinkin kun kirjoitetaan sellaisten alojen työolosuhteista, joilla työntekijöiden edunvalvonnan ei voi millään muotoa katsoa olleen kovin menestyksestä, vaikkapa työajan osalta. Taisteluhistoriaa kirjoitettaessa läsnä on usein ollut, vaikkakaan ei aina tietoisena, ammattiyhdistysliikettä koskeva poliittinen tarkoituksenmukaisuus. On ollut tarvetta manifestoida ammattiyhdistysliikkeen edunvalvontamenestystä ja itsessään toki kiistattoman ansiokasta ja toivottavaa pyrkimystä parantaa työntekijöiden asemaa.²⁰ Taistelun jatkuvuuden manifestoiminen on myös häivyttänyt työntekoon ja työsuhteen ehtoihin liittyviä sukupuoleen sidottuja piirteitä ja kenties myös kaventanut työn ja sosiaalisen turvan yhteyden ymmärtämistä.

Tekstiilialalla järjestäytymisaste oli maailmansotien välisenä aikana alhainen, likipitään kaikki ammattiyhdistysliikkeen organisoimat työtaistelut päättyivät tappioon ja palkkataso oli vuosikymmenestä toiseen teollisuuden matalinta. Tällöin 1980-luvun ammattiyhdistyshistorioille ominainen deterministinen taisteluhistoria ja ”vastusten kautta voittoon” -menteliteetti ei välttämättä ole relevantein tapa tarkastella naisvaltaisen matalapalkka-alan käytäntöjä. Se ei myöskään tee tekstiilialan työntekijöille oikeutta.

Näreikön ja Takalon työhön verrattuna tämä tutkimus on tehty aikana, jolloin normalityyöstä poikkeavan kuvauksen esittäminen maailmansotien välisen ajan työnteon muodoista on todennäköisempää. Nykyisen, 2000-luvun kontekstissa näkyviin tulleen turvatun työn katoaminen mahdollistaa epävarmuuden elementtien tunnistamisen myös aiemmassa työelämässä. Samalla kyseenalaistuu tavallaan itsestään se tutkimuksellinen ote, mikä vakuutti

ja sopi vahvan edunvalvonnan aikana tuotettuun historiakuvaan. Tuo tutkimusote oli voittoja saavuttaneiden vahvojen miesvaltaisten teollisuusalojen itseymmärryksen mukainen eikä tehnyt oikeutta epävarmassa työmarkkina-asemassa työskennelleille.

Kysymykset niin sanotusta normaalista työstä poikkeavasta työstä, halvan työvoiman käytöstä ja sukupuolen merkityksestä tuntuvat jotakuinkin itsestään selviltä tutkimuskohteilta aikana, jolloin naisten pätkätyö ja työaikajoustavuus lähenevät brändiä. Voisi odottaa, että taloudellista kasvua korostavan taloushistorian²¹ rinnalla työntekijöiden etuja ajamaan asettunut ammattiyhdistysliike ja sen tuottama tutkimus olisi nostanut tarkasteluun eri aikojen erilaisia työnteon muotoja. Näin ei kuitenkaan ole käynyt. Akateemisessa työn tutkimuksessa niin sanotusta normalityyöstä poikkeava kausi- ja sesonkiluonteisuus on saanut 2000-luvulle tullessa enenevässä määrin sijaa,²² mutta niiden tuottama, työn katkonaisuutta korostava näkökulma ei kuitenkaan ole horjuttanut työelämän suhteista vallitsevaa kuvaa. Myös kausi- ja sesonkityöntekijöitä tarkasteltaessa sekä naisten työn teettämisen tapoja esiintuotaessa näiden vaikutus kokonaiskuvaan on jätetty takariviin.

Työmarkkinoille ja työhön osallistumisen muotojen eriytymistä sekä työmarkkina-asemien erilaisuuksien tunnistamista erittelevä katse ei ole juuri ulottunut ammattiyhdistysliikkeestä tai laajemminkaan työmarkkinoista kirjoittamisen historiaan. Ammattiyhdistysten vaiheet nähdään paremminkin organisaatiohistoriana. Tällöin keskiössä ovat ristiriitaisten etujen, organisoinnin ja sääntelyn kysymykset, joissa työsuhte oletetaan pysyväksi ja kokoaikaiseksi. Oletettu työnteon tapa kytkeytyy myös saumattomasti osaksi kuluttajuuden, nyttemmin myös globaalien kasvun näköalaa.

Tämän tutkimuksen kohteena ei ole organisaatiohistoria, vaan analysoin naisten työnteon teettämisen muotojen ja työkäsitteiden erilaisia aikakerrostumia, jotka liittävät työkäsitteiden käytön erilaisiin konteksteihin.²³ Hahmotan työnteon ja teettämisen käsitteiden merkityksiä sopimusyhteiskuntaa edeltävänä aikana. Tarkastelen erityisesti sukupuolten samanarvoisen työnteon ja työn järjestämisen ajattelun historiatonta ajattelun historiaa. Työehtosopimuskeskeisessä työmarkkinahistorian tutkimuksessa ovat jääneet sivuun sopijoiden ja sääntelyjen moninaiset tavat. *Tutkimuksessa*

etsitään niitä työnteon sääntelyn ja hallinnan tapoja, joilla tekstiiliteollisuustyön arkea hallittiin ja jotka olivat vallitsevia erityisesti naisvaltaisissa teollisissa työsuhteissa aina toisen maailmansodan vuosiin saakka. Tarkoitus on politisoida työn järjestämisen ja palkkauksen tavat siinä merkityksessä, että osoitan ne toimintatilanteiden avoimuuden ja kiistanalaisuuksien ilmauksiksi. Tämän tutkimuksen ydinkysymyksiä ei ole se, miten työntekijänaiset itse pyrkivät hallitsemaan työtä ja sen ehtoja. *Työn järjestämisen tavassa keskeiseksi tutkimuskohteeksi nousevat kollektiivisesti säänneltyyn, yksilöllisen työsuhteen käytännöt.* Kollektiivisella sääntelyllä tarkoitan tekstiilityönantajien keskinäisellä sopimisella muodostamia työsuhteen järjestämisen tapoja.

Tarkasteltavaksi tulevat paitsi työehtosopimuksettomaan kuvaan säröä tuottava työnantajien kollektiivisesti harjoittama yksipuolinen sääntely, myös työnantajapolitiikkaan 1920- ja 1930-luvun vuosina rakennetut pyrkimykset paikalliseen sopimiseen. Oletuksena tässä on, että kehittelemällä työpaikkakohtaista sopimista työnantaja pyrki välttämään kiistan ammattiyhdistysliikkeen edustusoikeudesta ja edistämään keskustelua työehdoista taloudellisina kysymyksinä, kuitenkin niin, että aloite ja agendanmuodostus pysyivät tiukasti työnantajalla. Nykyisyyden historiallisen tulkitsemisen kannalta onkin merkittävää se, että 2000-luvulla esiinnousseet pyrkimykset määritellä uudelleen paikallisesti työsuhteiden pelisääntöjä näyttävät rakentuvan samankaltaiselle kokemukselle, jossa korostuu viime kädessä työnantajan tiedonhallinta ja työelämän suunnan määrääminen.

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on, että sukupuolta tunnistettava historian taju avaa tulkintoja mekanismeihin, joilla sukupuolten palkkahierarkiaa ja työtätekevien köyhyyttä on tuotettu – kenties tuotetaan yhä edelleen. On ilmeistä, että sukupuolen mukaan jakautunut palkkaerityisyys oli maailmansotien välisenä aikana sukupuolisopimukseen sisäänrakennettu arvo. *Tässä tutkimuksessa koettelen ajatusta siitä, että naisvaltaisen ja epätyypillistä työtä teettävän matalapalkkasektorin synty ja ylläpito edustivat työmarkkinatoimijoiden, niin ammattiyhdistysliikkeen eliitin kuin myös työnantajapuolen, jakamaa yhteiskunnallista ajattelumallia, jota tuotettiin muun muassa työehtosopimuksilla ja niiden vaa-*dinnalla.

Käytän työssä kvalitatiivisia ja kvantitatiivisia aineistoja, joiden sekakäytöstä Pertti Töttö on huomauttanut osuvasti, että joskus tutkimustehtävä edellyttää sahan, joskus kirveen käyttämistä.²⁴ Sopimusyhteiskuntaa edeltävien, sukupuoleen kytkeytyvien työn käytäntöjen ja arvostusten tunnistamiseen saattaa kirveen ja sahan lisäksi kyllä tarvita myös uudet silmälasit. Tässä tutkimuksessa työelämän historian perustyökalut naisten palkkatyö, työttömyys, työaika, jousto ja palkka ajatellaan käsitteinä ja tulkintaympäristönä epävarmuuksia sisältäväksi kontekstiksi. Tällöin voidaan tunnistaa yhteiskuntaa jäsentävät sopimukset, työhön ja sen tekijään kytkeytyvät, modernista kenties poikkeavat käsitykset ja arvot.

TYÖNJAOLLISTEN ALUEIDEN ALEMMUUDEN RAKENTAMINEN JA UUSINTAMINEN

Työelämän tutkija Päivi Korvajärvi on todennut, että sukupuolten tasa-arvo työelämässä on tavoite, joka suomalaisessa yhteiskunnassa hyväksytään laajasti, jopa ritualistiseen tapaan.²⁵ Ritualistisesta tavasta huolimatta palkkatyöyhteiskunnassa on kaikessa hiljaisuudessa edennyt palkkojen epätasa-arvo, jossa työn arvoon on sekoittunut työntekijän arvottaminen. Kyse on tavoitteeseen ja sen toteuttamisen kytkeytyvästä ongelmasta, jonka Kutomatyöntekijöiden kokous artikuloi jo sata vuotta sitten, vuonna 1907 esittämässään vaatimuksessa. Liitto totesi palkkatasa-arvon edellyttävän palkkavaadinnan status quon rikkomista: ”Voidaksemme päästä siihen, että naiset saisivat saman palkan kuin miehetkin, niin olisi heille vaadittava jossain määrin ylempi korotus kuin miehille”.²⁶ Tätä logiikka ei ammattiyhdistysliike ole alkuvaiheensa jälkeen noudattanut.

Tässä selvitettävänä on, onko naisten alhaisempi palkka ollut väistämätön tulos työntekijän naiseuden arvon määrittelystä. Palkan ja palkkatyöntekijän määrittely oli sopimusyhteiskuntaa edeltävänä aikana työnantajan monopoli. Sopimusyhteiskunnan synnyn jälkeen palkkoja ja palkkatyöntekijöitä on määritelty työehtosopimuksilla ja määrittelyyn ovat osallistuneet työnantajien edustajien lisäksi työntekijöiden edustajat ja valtiovalta.

Tämän tutkimuksen läpäisevä kysymys on: *miten tekstiilialan naistyöntekijöiden työmarkkina-asema ja palkka määrittivät?*